

11. Principes voor de Digitale Samenleving

Bijlage bij ledenbrief 4 november 2022: “Uitnodiging Najaars ALV 2 december 2022”

Voorstel

Het bestuur stelt de ALV voor om de Principes voor de Digitale Samenleving vast te stellen.

Inleiding: waarom een update van de principes voor de digitale samenleving?

In 2019 stelden gemeenten op de ALV van de VNG de ‘Principes voor de Digitale Samenleving’ vast, op basis van een set ontwikkeld door gemeenten Amsterdam en Eindhoven,¹ met de afspraak ze regulier te updaten en terug te brengen bij de ALV. Voor het eerst gaven gemeenten gezamenlijk hun ambities en wensen weer over de manier waarop digitalisering en dataverzameling op straat zou verlopen. En vooral: onder welke voorwaarden. Dataverzameling voor puur economisch gewin (‘Facebookpalen’) was van tafel, interoperabiliteit en burgerparticipatie kregen een podium.

Gemeenten liepen hiermee voorop in de manier waarop ons gesprek over de digitale samenleving zich ontwikkelt. Na jaren van beperkte aandacht voor digitale dilemma’s staan waarden nu centraal in het politiek-bestuurlijke gesprek. Hoe we die beschermen en tegen elkaar afwegen. Dit is chefsache, wat we terugzien in de fundamentele discussies binnen de Europese Unie, de invalshoek die de Tweede Kamer kiest en het feit dat het ministerie van BZK aan een agenda werkt die ‘Waardengedreven Digitalisering’ heet. Gemeenten pakken hierin door en hebben hun Principes aangescherpt en aangevuld, met de vraag aan de ALV of ze ook de nieuwe versie steunen.

Voor gemeenten is er genoeg aanleiding voor een update. De boete van de Autoriteit Persoonsgegevens aan de gemeente Enschede in 2021, het toenemende aanbod van biometrische technologie en de toeslagenaffaire zijn dilemma’s die een antwoord verdienen. Met als belangrijke ontwikkeling dat steeds kritischer naar overheidsoptreden wordt gekeken. Het is voor gemeenten daarom van groot belang om duidelijk te maken hoe gemeenten naar technologie kijken. Niet volgens de regels van ‘big tech’, op zoek naar juridische trucs en datamaximalisatie. Maar gericht op verantwoorde inzet, wat onder andere juist minimale inzet van data en hardware betekent.

Daarom is met gemeenten en met consultatie van onder meer belangengroepen, kennisinstellingen, marktpartijen en inwoners een uitgebreide update van de principes ontwikkeld, waarmee gemeenten laten zien wat volgens hen nodig is voor een veilige, inclusieve en verantwoorde digitale samenleving.

De principes zijn daarin niet bedoeld als eindstation, maar als prikkelend nieuw startpunt van gesprek over onze digitale samenleving. De digitale dilemma’s raken ook niet op: actueel zijn bijvoorbeeld het gebruik van betaalgegevens bij ruimtelijke planvorming via Digital Twins, het inzetten van een ‘digitaal gebiedsverbod’ bij opruiend gedrag en het effectief bestrijden van desinformatie. Elk van die kwesties vraagt diep doordenken van consequenties en welke samenleving we willen zijn.

¹ <https://vng.nl/sites/default/files/2019-11/09a-bijlage-principes-voor-de-digitale-samenleving.pdf>

Dit gebeurt in goed gesprek. Met bestuurders en raadsleden (via een 'roadshow' uit de agenda Digitale Grondrechten en Ethiek). Met onze mede-overheden, die een gezamenlijke ambitie hebben om een gedeeld normenkader te ontwikkelen. Deze komt ook terug in de Werkagenda Waardengedreven Digitalisering van Staatssecretaris Van Huffelen, met wie we dan ook in gesprek zijn om de principes hierbij in te brengen. En natuurlijk willen gemeenten in gesprek met inwoners, waarbij wij als VNG onze leden ondersteunen om dit gesprek in bijvoorbeeld ethische commissies te voeren.

In die gesprekken ontstaan nieuwe inzichten en bijvoorbeeld ethische lessen die bruikbaar zijn voor iedereen ('Moresprudentie'), die de basis leggen voor de volgende update van de principes, in 2025. Zo pakken we grip terug op de ontwikkeling van de informatiesamenleving en brengen we hem in lijn met onze publieke waarden.

Uitvoering: hoe brengen we de principes in de praktijk?

De implementatie van de principes zal bij gemeenten liggen. De principes leggen een beleidsonderbouwing voor allerlei projecten, die het makkelijk maakt voor gemeenten om van start te gaan met bijvoorbeeld sensorenregistratie, versterking van hun informatieveiligheid of het voeren van een ethisch gesprek over (lopende) innovatieve projecten. Gemeenten kiezen daarin uiteraard hun eigen tempo en waar mogelijk samen met elkaar in communities en coalities.

De VNG ondersteunt hen hierin vanuit de (concept-) Uitvoeringsagenda Digitale Grondrechten en Ethiek, waar de principes onderdeel van zijn. De activiteiten daarin hangen sterk samen, met o.a.:

- (Bestuurlijke) roadshow om gesprek aan te jagen;
- Producten om ethiek in de organisatie te borgen en gesprek met inwoners te voeren;
- Ontwikkeling inkoopvoorwaarden (interbestuurlijk).

Nadrukkelijk zoeken we de interbestuurlijke samenwerking hierin op.

Wat staat er in de principes voor de digitale samenleving?

De principes zijn allereerst een uitwerking van de Agenda Digitale Grondrechten en Ethiek, met (sub-) principes over:

- Dat de inzet van technologie politieke afweging en controle vraagt en dat dus altijd democratische besluitvorming vereist is (Principe 1);
- Ethiek als centraal punt in plan- en besluitvorming, met doorlopende evaluatie (Principe 3);
- Gebruik van tooling voor ethische gesprekken, zoals IAMA en DEDA (Principe 3.2);
- Het belang van actieve transparantie (Principe 4).

Waar mogelijk zijn ook andere agenda's en doelstellingen in de principes verwerkt:

- Inwoners hebben regie op gegevens (Principe 5);
- Gemeenten zorgen voor de informatieveiligheid van de technologie die ze inzetten (Principe 7);
- Gemeenten hanteren de Common Ground principes (Principe 7.1).

Verder bieden de principes ruimte om ethische waarde-afwegingen een plek te geven ('moresprudentie'), die lokaal met o.a. ethische commissies zijn ontwikkeld. Dit is minder procesmatig

en meer een prikkelend inhoudelijk standpunt, uiteraard om nog nader over door te praten als het in de praktijk tóch niet werkbaar blijkt.

Het belangrijkste voorbeeld hiervan is principe 2.1:

2.1: We volgen in de openbaar toegankelijke ruimte nooit individuele personen en werken niet met biometrische surveillancetechnieken, zoals gezichtsherkenningstechnologie. Hiervan kan alleen worden afgeweken op basis van een specifieke juridische grondslag voor de uitvoering van werkzaamheden door de Politie.

Mede in reactie op het boetebesluit van de Autoriteit Persoonsgegevens aan de gemeente Enschede, willen gemeenten zich hierover expliciet uitspreken. Zij vinden de risico's van deze technologie te groot in verhouding tot het nut, zeker omdat de 'checks and balances' voor de inzet van technologie überhaupt niet sterk genoeg zijn. Daarom willen zij biometrische surveillancetechnologie tot nader order uitsluiten.

Op deze manier geven de principes houvast aan gemeenten die met technologie bezig zijn, richting aan het bedrijfsleven welke businessmodellen zij kunnen aanbieden en hopelijk enig comfort aan inwoners.

Scope principes

De principes uit 2019 en de eerste versie van 2022 hadden de openbaar toegankelijke ruimte als focusgebied. De wens van o.a. de Commissie Informatiesamenleving is om ze breder toepasbaar te maken, bijvoorbeeld voor het sociaal domein. Voor nu zijn de principes waar mogelijk universeel opgesteld, met inperking van de scope tot de buitenruimte waar dit tot spanning zou leiden met andere beleidsdomeinen. We verkennen uitbreiding van de scope voor de volgende versie van de Principes, rond 2025.

Verplichtingen

Financiële consequenties gemeenten: geen directe consequenties

Net als in 2019 hebben de Principes geen financiële gevolgen voor gemeenten. Zij beschrijven gemeentelijke ambities en geven richting aan (toekomstig) beleid, maar bevatten geen directe verplichting tot uitvoering. In de tekst is expliciet benoemd dat er geen rechten aan kunnen worden ontleend.

Betrokken partijen/stakeholders

De Principes zijn ontstaan in de samenwerking van de Impact Coalitie Safety & Security, van gemeenten, Nationale Politie en HSD. In de consultatie hebben o.a. WRR, universiteiten, hogescholen, gemeenten, provincies, bedrijven en belangengroepen input geleverd en overwegend zeer positief gereageerd.